

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

Zázrak v rodině. K poetice románu Františka Langerera

(The Miracle In the Family. Poetics In František Langer's Novel)

Lucie Sigmundová

Česká filologie – Žurnalistika

Bakalářská diplomová práce
Olomouc 2013

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Erik Gilk, PhD.

Prohlašuji, že jsem na diplomové práci pracovala samostatně a použitou literaturu jsem citovala.

V Olomouci dne 22. 4. 2013

.....

Děkuji vedoucímu této bakalářské práce doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D. za cenné připomínky a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	5
1 FRANTIŠEK LANGER	7
1.1 ŽIVOT.....	7
1.2 DÍLO.....	9
2 ZÁZRAK V RODINĚ	11
2.1 DĚJ ROMÁNU.....	11
2.2 KOMPOZICE.....	14
2.2.1 Čas a prostor.....	15
2.3 VYPRAVĚČ.....	16
2.4 CHARAKTERISTIKA POSTAV.....	19
2.4.1 Jan Hejda.....	21
2.4.2 Rudolf Hejda.....	24
2.4.3 Amálie Hejdová.....	26
2.4.4 Doktor Štajner.....	28
2.4.5 Karlička Mrázková a Emílie Kollinská.....	30
2.5 TEMATICKÁ VÝSTAVBA.....	31
2.5.1 Biblické motivy.....	32
2.5.2 Spiritismus a okultismus.....	34
2.5.3 Aféra Jiřího Stříbrného.....	36
2.5.4 Aristokracie za první republiky.....	39
2.6 UTOPIE.....	40
ZÁVĚR	44
ANOTACE	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47

ÚVOD

František Langer byl výrazná osobnost české dramatické a literární scény první poloviny minulého století. Bývá zařazován do tzv. „čapkovské generace“.

Tato bakalářská práce se zaměří na *Zázrak v rodině*, Langerův jediný román z konce dvacátých let. Langer dnes bývá chápán především jako dramatik, jehož zásadní význam spočívá v meziválečné tvorbě.¹ K tomuto Vladimír Justl uvedl, že „Langer prozaik byl dlouho ‚zatlačován‘ do pozadí Langrem dramatikem.“² Tuto situaci podle něj zvrátilo až sté výročí Langerova narození, které položilo plný důraz také na jeho prozaické práce. Je otázkou, zda je tato oblast v současné době dostatečně reflektována, faktem ovšem zůstává, že se z ní stále zmiňuje především Langerova tvorba legionářská (Justl jej prezentuje jako jednoho z předních spisovatelů této tematiky),³ dále drobná próza s náměty lidí z periferie, literatura pro děti a mládež a méně často předválečné novoklasicistní povídky. *Zázrak v rodině* však zůstává přehlíženým, literární historií opomíjeným uměleckým počinem. Buď bývá pouze uveden ve výčtu autorových děl,⁴ je zcela vynechán,⁵ nebo je zaznamenán jako nevydařený románový pokus: „Pomineme-li méně úspěšné hry a prózy (hlavně román *Zázrak v rodině*, 1929) [...]“⁶ Ani v knize

¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994, s. 243.

² JUSTL, Vladimír. *Svědectví jako umělecké dílo* In: *Železný vlk*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 191.

³ Tamtéž, s. 196.

⁴ BLAHYNKA, Milan a kol. *Čeští spisovatelé 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994; *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria publishing, 1995.

⁶ JUSTL, Vladimír. *Svědectví jako umělecké dílo* In: *Železný vlk*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 193.

František Langer na prahu nového tisíciletí, která vyšla za podpory Nadačního fondu Františka Langerera, nebyl román zahrnut mezi autorova hlavní díla.⁷

Proto bude cílem této práce komplexní analýza *Zázraku v rodině* a jeho zasazení do dobového kontextu. Práce se pokusí rovněž zodpovědět otázku, proč dnes *Zázrak v rodině* patří mezi polozapomenutá díla a zda je jeho opomenutí oprávněné. Výchozím pramenem bude vydání románu z roku 2001, které inicioval Nadační fond Františka Langerera.

⁷ VOJTKOVÁ, Milena a Vladimír Justl. *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langerera, 2000, s. 11.

1 FRANTIŠEK LANGER

1.1 Život

František Langer, český prozaik, dramatik, kritik, publicista a autor knih pro mládež, se narodil 3. března 1888 do českožidovské obchodnické rodiny.

Langrův celoživotní postoj byl spjat s národním uvědoměním a sociálním cítěním. Jak uvádí Martin Kučera, češství „bylo jeho první a nejnápadnější charakteristikou“.⁸

František Langer studoval lékařskou fakultu v Praze, zde promoval v roce 1914.⁹ Již během studií se stal aktivní osobností veřejného života. Připojil se v předválečných letech k anarchistické skupině, organizoval hornickou stávkou na podporu všeobecného volebního práva (1906), stal se spoluzakladatelem Haškovy Strany mírného pokroku v mezích zákona (1911), dva roky byl členem mladočeské strany,¹⁰ účastnil se také dvou válek. Nejdříve jako dobrovolník první balkánské války a po vypuknutí první světové války byl odvelen do Bukoviny, kde působil jako lékař. V roce 1917 vstoupil do československých legií. Zprvu organizoval v zajateckých táborech legionářský nábor, později se stal šéflékařem I. pluku.¹¹ V Rusku se také oženil, ale manželství se ve čtyřicátých letech rozpadlo.¹² Do Prahy se František Langer vrátil v hodnosti majora. Působil dál jako vojenský lékař, současně se věnoval i umělecké tvorbě.

Od roku 1930 byl dramaturgem vinohradského divadla, působil rovněž jako jednatel Penklubu. Když byl vyhlášen protektorát, uprchl kvůli svému židovskému

⁸ VOJTKOVÁ, Milena a Vladimír Justl. *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000, s. 32.

⁹ Tamtéž, s. 10

¹⁰ Tamtéž, s. 35

¹¹ Tamtéž, s. 10

¹² KOLEKTIV AUTORŮ. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Svazek II. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1993, s. 1138.

původu do Londýna. Po válce se vrátil zpět do Československa a dosáhl hodnosti generála.

František Langer se během svého života začlenil mezi několik výrazných skupin a stýkal se s nejvýznamnějšími představiteli politického i kulturního života. Ve svém anarchistickém období se scházel se Stanislavem Kostkou Neumannem, Fráňou Šrámkem, Františkem Gellnerem, Jaroslavem Haškem a ostatními autory kolem kavárny Demínky.¹³

Jeho dalším působištěm byla kavárna Union, stal se také zakládajícím členem Skupiny výtvarných umělců¹⁴ a cestu si našel i k pražským kritickým literátům scházejícím se v kavárně Arco. Tvorby této mladé generace si všímal v Uměleckém měsíčníku a působil tak jako zprostředkovatel mezi českou a německou kulturou. Do českého povědomí jako první uvedl Franze Kafku.¹⁵

Důležitou součástí Langerova života byl jeho úzký vztah k bratrům Čapkům, s nimiž sdílel stejné humanitní a politické postoje. S Karlem Čapkem se seznámil v kavárně Union již během studií, od poloviny dvacátých let se pak scházeli mezi tzv. „pátečníky“. Po únoru 1948 byl František Langer kvůli svému spojení s bratry Čapkovými a Tomášem Garrigue Masarykem téměř umlčen.¹⁶ To dokládají i slova Jana Wericha: „Musel platit daň za to, že ho dějiny naší kultury postavily blízko k jménu T. G. Masaryka a Čapka. [...] I usmyslilo se, že František Langer nebyl, nepsal, nejestvoval.“¹⁷ Jan Werich také uvádí, že během těchto poválečných

¹³ VOJTKOVÁ, Milena a Vladimír Justl. *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000, s. 49.

¹⁴ Tamtéž, s. 35.

¹⁵ Tamtéž, s. 50.

¹⁶ Tamtéž, s. 11.

¹⁷ WERICH, Jan: Těžko se říká In: *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000, s. 177.

dvaceti let mnoho „vynikajících osobností si stěží vzpomínalo, kdo je to ten Langer. A ti méně vynikající poslušně zapomněli, kdo je a co vykonal.“¹⁸

František Langer se po druhé světové válce stal spoluzakladatelem Společnosti bratří Čapků (1947) a předsedal jí až do své smrti.¹⁹ Zemřel 2. srpna 1965.

1.2 Dílo

Významnou část umělecké tvorby Františka Langera tvoří dramatická činnost. Jeho hry zaznamenaly velké divácké ohlasy nejen v Československu, ale i v zahraničí a některé byly rovněž zfilmovány. Jedná se však pouze o část umělecké tvorby Františka Langera, který působil také jako prozaik a publicista, během pobytu v Londýně psal články a eseje pro BBC.

Do literatury vstoupil roku 1910 sbírkou novel *Zlatá Venuše*, na níž je patrný vliv novoklasicismu, směru, který se začal rozvíjet v těsně předválečném období. U Františka Langera se znovu objevil pouze v povídkovém souboru *Snílci a vrahové* (1921) shrnujícím texty psané ještě před válkou.

Bezprostředně po válce posloužily Langerovi jako inspirační zdroj jeho zkušenosti z fronty. Legionářskou tematiku využil jak v próze, tak v dramatu. Patří sem sbírky *Pět povídek z vojny* (1920) a *Železný vlk* (1920). V dalších dílech se dokázal od válečného námětu odpoutat a v *Předměstských povídkách* (1926) se posunul k tématům předměstí a lidí z periferie společnosti. Ukázal se jako znalec tohoto prostředí a lidské psychologie. Následoval pak jediný román *Zázrak v rodině* (1929), který se svým rozsahem i tematikou vymyká Langerově obvyklé tvorbě. Podle Martina Reissnera bývá zlehčován a považován za „odskok“ literáta

¹⁸ WERICH, Jan: Těžko se říká In: *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000, s. 177.

¹⁹ VOJTKOVÁ, Milena a Vladimír Justl. *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000, s. s. 66.

do hájemství, které mu nebylo blízké a v němž nebyl s to dosáhnout obvyklých uměleckoliterárních výšin.²⁰

Další oblastí literární činnosti Františka Langerera byla tvorba pro děti a mládež, se kterou začal v období dvacátých let a dlouhodobě se jí věnoval až do let padesátých. Patří sem např. loutkové hry *Princ Kašpárek a jeho koníček* (1931), *Koníčky* (1935), dobrodružná próza *Pes druhé roty* (1923) či novely *Bratrstvo Bílého klíče* (1934) a *Děti a dýka* (1943).

Langerovu tvorbu uzavřely v šedesátých letech *Filatelistické povídky* (1964), *Malířské povídky* (1966) a vzpomínková próza *Byli a bylo* (1963), ve které se vrací ke svým přátelům, rodinným příslušníkům a známým.

V oblasti dramatu na sebe Langer upozornil poprvé veršovanou hrou *Svatý Václav* (1912), která spadá do novoklasicistního období. Po ní následovalo drama *Noci* (1914) a komedie *Miliony* (1920). Tematický přelom znamenal návrat z války, po němž Langer obrátil svou pozornost k obyčejnému prostému člověku. Velkých ohlasů dosáhl hrou *Periferie* (1925), ve které svérázně zpracoval téma zločinu a trestu. Mezi další hry patří *Velbloud uchem jehly* (1923), *Grandhotel Nevada* (1927), *Obrácení Ferdýše Pištory* (1929), *Andělé mezi námi* (1931), *Dvaasedmdesátka* (1937) a *Bronzová rapsodie* (1958).

Podstatným rysem všech Langerových her, komedií i tragédií je důmyslná konstrukce postav. Hrdinové disponují plastickými charaktery a věrně odrážejí lidskou složitost. Langerův „dramatický obraz tíhne k nezjednodušenému zpodobnění života, a právě tím se liší od většiny poválečné dramatické produkce, naší i zahraniční.“²¹

²⁰ REISSNER, Martin: *Langerova lekce ironie* In: *Nové knihy* 41, 2001, č. 40, s. 22.

²¹ BLAHYNKA, Milan a kol. *František Langer* In: *Čeští spisovatelé 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 339.

2 ZÁZRAK V RODINĚ

Nejrozsáhlejší dílo z prozaické tvorby Františka Langerova představuje román *Zázrak v rodině*, který začal vydávat na pokračování v týdeníku *Rozpravy Aventina*. Vycházel v letech 1928-1929 celkem v sedmatřiceti částech²² a v roce 1929 byl vydán knižně. Langer jej pak ještě přepracoval, ale tato verze vyšla až v roce 1971, tedy šest let po jeho smrti.

Próza obsahuje celkem 29 kapitol a lze ji charakterizovat jako humoristický román s prvky společenské kritiky.

2.1 Děj románu

Děj románu *Zázrak v rodině* se odehrává za první republiky, a to v počátečním období mladého státu. Odráží tehdejší dobové poměry politického a společenského charakteru. Téměř každá postava vystupuje zároveň jako zástupce určité profese či společenské vrstvy.

Vše začne tím, když do poklidného stereotypního života úřednické rodiny Hejdů vstoupí nadpřirozeno v podobě zázračných činů. Začne je dělat zcela obyčejný, nezajímavý a ničím nevynikající Jan, který se ve svých čtyřiašedesáti letech žije jako obchodní příručí v obchodě s hedvábím Kraus a Mayer. Jan je poslušný syn, jehož největším koníčkem je četba, jednoho dne se ale začne účastnit spiritistických seancí u hraběnky Schönherrové, kde se poprvé ukáže jeho síla. Janova nezvyklá moc se pak na veřejnosti projeví v práci nejdříve při aranžování nového zboží, podruhé, když zastaví padající žebřík. Ihned dostane výpověď, protože zázrak je něco, co se do solidního obchodu nehodí. „Ani při veškeré úctě, kterou k vám mám, nemohu přece v obchodě potřebovat člověka, který dělá zázraky. [...] Ne, do obchodu zázraky nepatří.“²³

²² LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 357.

²³ Tamtéž, s. 27.

Janův otec, ministerský rada, mu tedy sežene nové zaměstnání. Jeník je z něj nadšený a nemůže se dočkat dne nástupu, proto se hodiny v bytě Hejdů celý víkend předbíhají. Nikdo z domácnosti si však v tuto chvíli ještě neuvědomuje, že za touto anomálií je právě synova nedočkavost. K pochopení dochází, až když Jeník zastaví ujíždějící tramvaj a ta se následně na přání jeho otce sama rozjede, zatímco posádka postává venku. Janův otec zuří a snaží se vše zachovat v tajnosti, protože se obává o svou práci a společenské postavení. Rozhodne tedy, že Jeník zůstane doma a nebude nikam chodit. Zde dojde k dalším zázrakům včetně uzdravení služebné Stázky. Zatímco rodiče se synových divů děsí a zamítají je, Stázka o nich ihned začne mluvit jako o zázracích. „Nadpřirozených sil, ať strašidel, svatých anebo ďáblů, leká se prostý, zejména venkovský člověk méně než automobilu.“²⁴ Od této chvíle se začíná měnit Stázčin pohled na člověka, kterému slouží už deset let. Služka je první, kdo se před Janem vrhá na kolena a dokonce mu líbá župan. V jejích očích se Jan stane světcem, proto k němu přivede i svou přítelkyni domovnici, aby uzdravil i ji.

Zásadní zvrát pro celou rodinu však přichází až ve chvíli, kdy v Janovu moc uvěří racionální doktor Štajner. Začne se kát a hodlá založit nové náboženství. Jeníka nazývá „Vzácným“ a denně se začne chodit modlit a klanět k jeho dveřím. Bouřlivě jej obhazuje před vlastní rodinou, u které Jan nenachází pochopení. „Váš syn je génius. Máte v rodině vzácného génia. Neboť zázrak je nové poselství, matko vzácného syna. Zázrak stvoří novou víru, a váš syn koná zázraky.“²⁵

Štajner se najednou chápe jako zprostředkovatel víry, jako prorok, který hlásá Janovu velikost. Přestane provozovat lékařskou praxi a svůj život zasvětil novému vyznání. Začne psát kapitoly z knihy O životě Vzácného, jejichž prostřednictvím se víra rychle šíří. Do bytu k Hejdům se začnou před Jeníkovy dveře chodit klanět doktor spolu se Stázkou, domovnicí a hraběnkou. Jeníkovy zázraky pokračují a malá obec věřících se začíná rozrůstat. Brzy se již k Hejdům do bytu nevejde,

²⁴ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 49.

²⁵ Tamtéž, s. 92.

a tak vzniká modlitebna v truhlářské dílně pod bytem. Protože se nová církev rozrůstá, potřebuje doktor Štajner další zázrak, který by mohl předvést svým ovečkám. Manipuluje tedy s Jeníkem a ten oživí svou pratetu Emílii, což vede k rozkolům v rodině i v samotné církvi. Přidává se k ní totiž žurnalista Toberný, který podlehne tetině kráse a snaží se prosadit náboženské reformy. Doktor Štajner jej vyobcuje, ale aby předešel dalšímu chaosu, rozhodne se s tetou oženit. Nakonec je však pro zapřísáhlého starého mládence tato oběť příliš veliká a přeje si, aby teta zmizela. „Myslel, že to říká v duchu. Rozhodně to neřikal slovy. Snad nanejvýš, že se mu rty hýbaly a snad i jimi unikl nějaký povzdech, který na druhé straně stolu se mohl zdát odkašláním před řečí. Ale Jeník vedle doktora mu dobře rozuměl.“²⁶ Tím je doktorova svoboda zachráněna.

Zprávy o Jeníkových divech se roznesou až do politických kruhů a Jeníkovi přichází pracovní nabídky. O jeho schopnosti má zájem agrární strana, cirkus i americká církev New Christian Science. Navíc také Hejdovi dochází, že synových schopností může využít sám pro sebe a všichni po Janovi žádají nějaký zázrak. Jenže ve chvíli, kdy má být jeho moc takto zneužita, o ni přichází a stává se opět jen průměrným obchodním příručím. Doktor se vzdává víry, zavrhne celou obec a odchází do nejbližší hospody. „Vzácný“ pro něj pozbyl veškeré výjimečnosti a opovrživě se o něm vyjadřuje jako o klukovi: „Nemá žádný smysl čekat ještě na něco. Kluk se vyčerpал zázrakem s tetou. Že ji totiž nechal zmizet. To byl jeho poslední zázrak.“²⁷

V závěrečné kapitole jsou pak ve stručnosti podány osudy jednotlivých postav. Doktor se ztratil mezi pražskou spodinou, Jeník se oženil s vdovou o deset let starší, Stázka i domovnice se odstěhovaly a hraběnka ochrnula. Pokračovatelem zůstává jen žurnalista Toberný, který po pěti letech spolu s hokynářem Hezkým a inspektorem Tobolkou zakládají novou Obec Vzácného:

²⁶ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 258.

²⁷Tamtéž, s. 345.

„Viděl na sebe upřeno čtyřicet očí, zárodek vzkříšené Obce Vzácného. Za deset let vyroste zas na nějakých tisíc údů, které bude očekávat vývoj jako každou jinou víru: Poroste do vědomí, že je jedinou opravdovskou vírou a všechny ostatní že jí nesahají ani po kolena a že není nad Vzácného a doktora, který byl jeho prorokem a někde nyní poustevníčím.“²⁸

2.2 Kompozice

Román *Zázrak v rodině* je založen na tradiční lineární kompozici²⁹ opírající se o posloupnost událostí. Línii je možné jednoduše vytyčit následovně: první zázraky a reakce – formování církve – vzestup církve – vstup dalších stran – pád. Plynutí děje je narušováno retrospektivními pasážemi, které objasňují historii postav. První retrospektivní vhledy se nacházejí hned v úvodní části. Román začíná vstupem paní Hejdové do jídelny a kontrolou syna spícího na pohovce. Odtud se pak pozornost vypravěče přesunuje do její minulosti. Stejný postup následuje i u pana Hejdy. Tyto retrospekce obsahují popis zvyků a charakterů manželů. Výklad jejich dosavadního života má dokládat vážnost situace, neboť se stala natolik zásadní událost, že došlo k porušení jejich zavedených pravidel.

Další retrospekce je pak využita u historie ústřední postavy Jana Hejdy, přičemž nejdříve je vylíčen jako nezajímavý mladý muž a až poté následuje obeznámení s jeho nečekanou schopností. Princip linie narušuje i vložené vyprávění o praktikách ministra Svárovského, které s hlavním dějem souvisí pouze okrajově. Svárovský má zasáhnout do Janova života, když se jej snaží zaměstnat na ministerstvu, ale k této události kvůli skandálu nedojde. Tato vsunutá pasáž je rovněž lineární, popisuje část ministrovky politické minulosti a zároveň se zde objevují nové postavy: bratr Augustin a bezejmenný ministr zahraničí. Svou roli sehraji pouze v kontextu politické aféry a následně se z děje vytrácejí.

²⁸ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 354.

²⁹ HODROVÁ, Daniela a kol. ... *na okraji chaosu...*. Praha: Torst, 2001, s. 395-407.

2.2.1 Čas a prostor

Langerův román je zasazen do roku 1929. Příběh se odehrává v řádu několika týdnů, konkrétní roční období ovšem známo není. Časové údaje jsou totiž sdělovány velmi neurčitě jako např. „pár dní ode dne,³⁰ „jednoho rána“³¹, „o chvíli později“³², „nazítří po obědě“³³ aj. Zřejmý je pouze rok, který je explicitně zmíněn ve scéně, kdy se žurnalista Toberný seznamuje s Janovou pratetou: „Jen hltal půvab neteře paní Hejdové, zvláště hezké v té chvíli, kdy při sedání odhalila poněkud masivní, ale klasicky okrouhlá kolena, jak je dovede ukazovat jen pravá žena v sukni z roku 1929.“³⁴ V závěrečném epilogu pak dochází k posunutí v čase o pět let dopředu, ale i tento časový údaj je relativizován: „Asi tak po pěti letech“.³⁵

Objevují se zde rovněž anticipace, které jsou situovány do různě vzdálených časových úseků: „Ovšem tak líčila své uzdravení až později, až když se Jenkovy schopnosti staly všem známy a když se správčová stala velmi váženou osobou, protože byl na ní proveden zázrak.“³⁶

Děj je lokalizován do prostředí Prahy, ve kterém se pohybují všechny postavy. Sem ze zahraničí přijíždí jednat o Jeníkových osudech i I. C. Candless z New Christian Science a ředitel cirkusu Bernhard. Postavy se pohybují v prostředí pražských kaváren, bytů, obchodů, hotelů i kanceláří. Pozornost je soustředěna především na rodinný byt Hejdů a truhlárnu. Uzavřený okruh domova je totiž

³⁰ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 174.

³¹ Tamtéž, s. 146.

³² Tamtéž, s. 78.

³³ Tamtéž, s. 223.

³⁴ Tamtéž, s. 221.

³⁵ Tamtéž, s. 347.

³⁶ Tamtéž, s. 69.

prolomen neobvyklými jevy a jako první se do něj dostává doktor Štajner: „Ať vám nenapadne zavřít přede mnou dveře. Vyvrátil bych je nebo prorazil, jako by byly z papíru.“³⁷ Brzy nato sem začínají proudit další věřící a panelákový byt se bez ohledu na jeho obyvatele mění v modlitebnu. Věřící se shromažďují v jídelně, kterou doktor nazývá „předpokojí Vzácného.“³⁸ Když se již do bytu nevejdou, modlitebním centrem se stává malá truhlářská dílna ve sklepních prostorech, ve které si svítí loučemi.

2.3 Vypravěč

V *Zázraku v rodině* dochází k silné aktivizaci vypravěče, neboť ten zde vystupuje jako samostatný subjekt. Stojí nad dějem a komentuje jej spolu s chováním postav. Jeho hodnotící soudy jim ubírají na vlastní proklamované vážnosti a vedou často k efektu ironie³⁹ například v případě doktora Štajnera: „Hejda marně ještě deset minut vykládal a přesvědčoval. Doktor Štajner nebyl již bývalým doktorem Štajnerem. Sálala z něho nyní vážnost, klid a přesvědčení. Byl důstojný. Bezmála majestátný. Byl prostředník s velkým Pé na začátku. Hejda odešel s nepořízenou.“⁴⁰

Pozornost na sebe sama vypravěč strhává, když mluví v první osobě: „Téměř, pravím téměř, bez zázraku.“⁴¹ Z některých výroků je možné usuzovat, že vypravěčem je muž, zmiňuje se totiž, že: „Ženy mají mnohem méně rády

³⁷ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 94.

³⁸ Tamtéž, s. 172.

³⁹ Ironie jako rétorický tropus, který určitý výraz nahrazuje sémanticky protikladným výrazem. Tzn. že kladně hodnotící soud zde má pejorativní smysl. Viz. NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 354.

⁴⁰ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 277.

⁴¹ Tamtéž, s. 173.

prozatímní a neurčitý stav, než si myslíme.“⁴² Pojetí vypravěče jako osobité postavy, která v románu ruší iluzi reality je příznačné pro sebereflexivní prózu,⁴³ jejíž postupy se staly významnou složkou románů na přelomu dvacátých a třicátých let.⁴⁴ *Zázrak v rodině* je v tomto ohledu možné označit za román s prvky tohoto žánru. Ostatně odkazují k němu i narážky Rudolfa Hejdy, když své ženě říká: „Prosím tě, to jsou řeči,“ odpověděl suše Hejda, „to přece není žádný román,“ a přitahoval si pokrývku k bradě.“⁴⁵

Vypravěč románu zprostředkovává vnější popis děje, okolností, anticipuje vývoj a zaznamenává i myšlenky postav jako např. u Rudolfa Hejdy, Amálie Hejdové či doktora Štajnera. Dal by se nazvat jako vševědoucí, kdyby nebyl omezen v případě Jana Hejdy, který je nejuzavřenější postavou *Zázraku v rodině*. Místo náhledu do jeho nitra vypravěč často předkládá pouze své vlastní dohady. Když Jeníka posílají rodiče pryč, konstatuje: „Snad myslel, že se bude mluvit o tatínkových dluzích a o směnkách, při poradách o nich byl také vždy posílán do kuchyně.“⁴⁶ Jeník zde odchází, aniž by se sám k rozkazu rodičů nějak vyjádřil, nepřemýšlí „nahlas“ a jeho pasivitu tak podsouvá pouze vypravěč. Stejný případ nastává, když Rudolf Hejda na syna křičí kvůli své váze: „Jsi uličník. Zesměšňuješ a tropíš si šašky i ze svého otce! (Jan se na něho díval překvapeně.) [...] To mám za to, že jsem tě vychoval, staral se o tebe, dřel na tebe... (Janova tvář stále se zdála úplně nechápavou.) Co stojíš tak pitomě?“⁴⁷

⁴² LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 63.

⁴³ HODROVÁ, Daniela. ... *na okraji chaosu* Praha: Torst, 2001, s. 563.

⁴⁴ HODROVÁ, Daniela. Sebereflexivní román In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 159.

⁴⁵ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 313.

⁴⁶ Tamtéž, s. 41.

⁴⁷ Tamtéž, s. 86.

Zde jde opět jen o popis toho, jak se Jan jeví vypravěči i Hejdovi staršímu a z celé pasáže není patrný jeho postoj k celé situaci. Čtenář netuší, jestli otcí chtěl udělat zázrakem radost a nad svými činy nepřemýšlel, nebo šlo o záměrnou škodolibost. Monologický projev otce pak vrcholí momentem, když chce Jana udeřit, ale vykloubí se mu ruka. V tu chvíli Jan sklání hlavu „jakoby poslušně“⁴⁸ a otec se uzdravuje. Jeho poslušnost je opět pouze vnější dojem. Jan neprojevuje své pocity, natož zděšení nad tím, co se stalo otcí. Nechává ostatním prostor k zavrhování své osoby, které nevyvrací. „Toberný se pokusil s ním začít nějaký rozhovor, ale mladík se nezdál příliš inteligentní a hovorný. „Je to praobyčejný klacek,“ ocenil jej v duchu Toberný.“⁴⁹

Vypravěčská restrikce se projevuje i v pojetí Janových zázraků. Jan tvrdí, že žádné vědomě nedělá a nic neumí, ale otázkou zůstává, zda tomu tak skutečně je. V rozporu s těmito výroky se totiž ocitá moment, kdy se vrací z poslední schůzky s Karličkou Mrázkovou za stálého zvuku všech pražských zvonů. Teprve doma si uvědomuje, že je ještě nezastavil, a v tu chvíli hluk utichá: „„Jo, ty zvony!“ řekl nedbale a jakoby s povzdechem, že už nejsou nic platny. A jen to řekl, zvony ztichly, jako by někdo uťal jejich zvuk.“⁵⁰

Tento příklad také podává důkaz o nejasném uchopení Janovy síly. Vypravěč i doktor Štajner se domnívají, že Jan může vykonávat zázraky, jen pokud chce někomu udělat radost. Předchozí scéna se této hypotéze naprosto vymyká a svědčí o tom, že Jan používá svou moc zcela podle svého uvážení, nezávisle na aktuální situaci či potřebě.

Vypravěč promlouvá spisovným jazykem s nebývalou lehkostí. Popisy jsou velmi hravé a přispívají k celkově humornému vyznění románu. Jako příklad lze uvést pasáž, kdy je personifikováno mléko kypící na plotně:

⁴⁸ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 87.

⁴⁹ Tamtéž, s. 221.

⁵⁰ Tamtéž, s. 135.

„Mléko se chystalo překypět. K tomuto činu se odhodlává mléko jen tehdy, když cítí, že je nepozorováno. [...] V takovém případě si počíná mléko tak, že se bez nejmenšího zabublání, kterým se ohlašuje i prostá vařící se voda, začne nepozorovaně pěnit a vyšle něco své pěny vzhůru nad hrnec jako rostoucí bílý klobouk. To jen na zkoušku, zda se přece jen někdo nedívá. A když se ujistí úplnou bezpečností, vzkypí náhle celé na všech stranách, aby nedopřálo času k nějakému zákroku, přelije se přes okraj hrnce a pak teprve zlomyslně dá znamení syčením, škvařením a hlavně nepříjemným zápachem. Člověk má jistě mnoho škodolibých věcí kolem sebe, ale mléko na horké plotně je z nich snad nejznámější.“⁵¹

V románu je využita Er-forma, převládá přímá řeč a nepřímá řeč. Poměrně často se vyskytuje i polopřímá řeč: „Hejda se usmál také. Ejhle, vždyť to, co udělal doktor, byl pokus, jakého se sám měl odvážit, když se chtěl přesvědčit, co je pravdy na jeho hrozných obavách. Něco si přát a pak vidět, dovede-li to Jan či ne. Pokus dopadl dobře. Totiž se nic nestalo.“⁵² Objevuje se také neznačená přímá řeč: „Ale nyní si řekla: Což nesmím milovat podle svého srdce? Což musím do smrti počítat každý haléř z gáže svého muže? Ne!“⁵³

2.4 Charakteristika postav

Počet postav je v úvodní části románu velmi nízký, zahrnuje jen rodinu Hejdů a jejich nejbližší okolí. Postupně se rozrůstá spolu s popularitou církve a pojímá široké spektrum účastníků. V této společenské satirě je zastoupena aristokracie, politici, úředníci, drobní obchodníci, žurnalisté, policisté aj. Zatímco některé postavy jsou téměř neustále v centru vypravěčovy pozornosti, jiné jsou pouze

⁵¹ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 39.

⁵² Tamtéž, s. 77.

⁵³ Tamtéž, s. 115.

epizodní a po čase se z děje vytratí. Jsou tvořeny kombinací promluvy vypravěče, dialogů a výroků jiných postav a vlastních monologů.

Postavy románu Langer často nadsazoval a v různé míře karikoval. Příslušníci rodiny Hejdů, která je centrem všech divů, vystupují jako zástupci konkrétních vlastností, u každého dominuje z nich určitý typ: zištnost, pasivita, povrchnost. Pozitivní vlastnosti jsou nakonec vždy ubíjeny na úkor tohoto dominantního rysu, proto i Amálie Hejdová je v závěru schopná kvůli vidině prestižního postavení prodat vlastního syna navzdory mateřské lásce či cti.

Ve vrstvě drobných podnikatelů, sluhů a služiček pak Langer zachytil svérázné pospolitě prostředí pražských postavíček, které se svou potřebou víry v nových společenských podmínkách leckdy stávají manipulativní, zachovávají si však mezi sebou přátelskou náklonnost. Postavy se neustále dostávají do situací, ve kterých vynikají jejich nedostatky.

Kritika toto „figurkářství“ Langerova románu odsuzovala. Karel Sezima v něm spatřoval jen „hýčkání každé bezvýznamné prostoduchosti a plochosti“ a „mazlení se zatuchlou přízemní malostí a otřelou běžností, které se valně už blíží blahoslavení tuctové mediokrity,⁵⁴ ale přitom právě střet zázraku s touto průměrností posiluje humorné a sarkastické vyznění románu.

Kontrast románových postav vyniká především ve scénách, kdy jsou postaveny vedle sebe v obci Vzácného. Jako „sestra“ a „bratr“ se oslovují „prostý živnostník v staré čapce, zaprášených kalhotách a sešmajdaných střevících“⁵⁵ a „zámožná, skoro blahobytná panička [...] v elegantním vycházkovém kostýmu.“⁵⁶ Profesní a sociální odlišení je zprostředkováno také přímou řečí např. v prostém vyjadřování nevzdělaného hokynáře Hezkého: „Tedy vy jste asi překvapenej

⁵⁴ SEZIMA Karel: *František Langer: Zázrak v rodině* In: Lumír LVII, 1931, s. 144.

⁵⁵ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 214.

⁵⁶ Tamtéž, s. 214.

a nejde vám na rozum, co jste slyšel. Z toho si nic nedělejte, tak se děje každé ovečce. Můžete se mne ptát, pane, nač chcete, jsem důkladně poučený, protože jsem starší, ba co dím, nejstarší mužská ovečka v celé obci.“⁵⁷

Naproti tomu doktor Štajner sám sebe chápe jako ctihodného významného proroka, čemuž odpovídá i jazyk jeho promluvového pásma. Tvoří neobvyklá slovní spojení ve snaze působit učeně a duchovně: „Vzácný, plastická kopie tělesnosti vaší prately se zabývá více věcmi tohoto světa než světa, z kterého přišla. Naším věřícím se dosud řádně neukázala, a obávám se, že je tak proniknuta hmotností, že nechápe, že je vašim darem naší obci.“⁵⁸ Jeho slova se pak šíří dál v promluvě oveček církve: „Každý přírůstek, který se obrátí k jasné tváři Vzácného, je nový pozoun jeho slávy, jak říká náš doktor.“⁵⁹

2.4.1 Jan Hejda

Ústřední postavou románu *Zázrak v rodině* je Jan Hejda. Na scénu je uveden hned v první kapitole knihy, ale jeho bližší charakteristika je předložena až v kapitole následující. Zde je představen jako průměrný, nezajímavý mladý muž. Rodiče jej museli vzít z gymnázia kvůli špatnému prospěchu, načež je pak překvapil rozhodnutím stát se příručím v obchodu se střížním zbožím. Jan je však vzorným synem a hodným, nesmělým chlapcem. V obchodě jej dokonce považují za hlupáčka. Součástí Janova charakteru je jakási nevyspělost, působí nevyzrálé až dětsky, a to jak vzhledem, tak chováním. Dojem chlapeckosti navíc spoluvytváří i jeho jméno. Ostatní jej většinou častují jako Jeníka, matka mu občas říká Jeníček, což posléze kontrastuje s označením „Vzácný“. Otec s ním zachází jako se zlobivým dítětem, které tropí rodičům neplechy. Tento dojem

⁵⁷ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 216.

⁵⁸ Tamtéž, s. 228.

⁵⁹ Tamtéž, s. 216.

je také explicitně vyjádřen v textu v části, kde Jan vzpomíná na svou mrtvou prarabtu:

„Jan se na ni pamatoval jako už na stařenku, ale oči měla modré, jako malý chlapec již věděl, že krásně modré. Chlapcem, jak zřejmě, zůstal, protože ženskou krásu stále ještě začínal oceňovat od očí a ne od lýtek.“⁶⁰

Svůj život prožívá Jan pasivně a vše, co dělá, působí polovičatě, jako by se nikdy pro nic nedokázal nadchnout a vášnivě za svůj ideál bojovat:

„Byl jen dbalý na své šaty, místo aby na ně vynakládal poslední korunu. Byl přívětivý k děvčatům, zejména ke Karličce Mrázkové ze sousedního obchodu s dámskými klobouky, místo aby za nimi běhal. Byl členem spolku S. K. Házená Staré Město, ale vyhýbal se sportu tak divokému, jako byl fotbal.“⁶¹ Jan má rád klid a četbu. Jeho sedavý, nevzrušivý způsob života zůstane nezměněn i poté, co se u něj projeví nezvyklá schopnost. Jeho chování a charakter zůstávají po celou dobu stejné a nedochází zde k žádným překvapivým zvrátům.

Janova moc je sice velká a stane se spouštěčem veškerých dalších událostí, ovšem on sám v příběhu figuruje jako pasivní prvek. Je středobodem, k němuž směřují všechny aktivity ostatních postav, ale zůstává bezmocným a manipulovatelným jako neživá věc. Zázraky, které koná, v něm nevzbuzují žádné viditelné emoce. Když zastaví kypějící mléko, pohlédne na matku s úsměvem, jako by šlo o zcela běžnou událost, jež nevyžaduje pozornost. Neuvědomuje si mimořádnost této situace:

„Ale všimla si pohledu Jeníkova. Díval se na ni, jako by se ptal: ‚Maminko, jsi spokojena?‘ Takový pohled, oddaný a pokorný, u něho vídala dávno, když hoch byl zcela ještě maličký.“⁶²

⁶⁰ LANGER, František. Zázrak v rodině. Praha: Kvarta, 2001, s. 62.

⁶¹ Tamtéž, s. 13-14.

⁶² Tamtéž, s. 40.

Ve stejném duchu se odvíjí veškeré jím konané divy. Jan často odchází do ústraní, jako by se ho daná věc netýkala. Sám od sebe nevyvíjí žádnou činnost. Vše dělá podle přání nebo rozkazu okolí a nevzpírá se. Zákaz vycházení ve svých čtyřiaadvaceti letech lhostejně přijímá a stejně tak si nechá líbit občasné hrubé fyzické zacházení ze strany otce i matky.

Jako příklad Jeníkovy pasivity lze uvést jeden z prvních zátraků, kterým je zastavení tramvaje. Tento div se uskuteční v den, kdy má Jeník nastoupit do nového zaměstnání u obchodníka Piskoře. Jeník nasedne do ujíždějící tramvaje, kterou však otec nestihne a zavolá na syna, aby počkal: „[...] v té chvíli vagon sebou trhl, jako by jej zarazila uzda, a náhle se zastavil.“⁶³ Následně se na otcovo přání znovu rozjede, zatímco řidič a průvodčí kouří cigarety venku. Nastane panika a lidé začínají vyskakovat z vozu. Když hrozí srážka s druhým vozem, Rudolf Hejda začne křičet na syna, aby vagon zastavil:

„Vůz se zarazil ošklivě. Náhle. Jako postřelený běžec, který padne na kolena. Okna zařinčela, div nevyskočila z rámu, a lidé začali padat na sebe. Žena s dítětem dostala hysterický záchvat a smála se na celé kolo.“⁶⁴

Zvláštnost této situace spočívá v Jeníkově nevšímavosti i v momentě, kdy je ohrožen život jeho i životy spolucestujících. Celou dobu si čte a zmatek, hrůzu a křik kolem sebe snad ani nevnímá. Sám od sebe situaci nijak neřeší a nechce na ní mít žádnou účast. Kdyby nezasáhl jeho otec, pravděpodobně by došlo k tragédii.

Janův vzhled se podílí na celkovém dojmu průměrnosti a zcela koresponduje s jeho vystupováním i profesí. Není podán najednou, nýbrž průběžně v jednotlivých částech příběhu. Obecněji jsou načrtnuty především hlavní rysy.

Jan je mdlý, hubený, podle matky nepřilíš vzhledný muž: „A Jeník, říkala si přitom jeho matka, není hezký, ale jak se dovede na člověka mile podívat, když

⁶³ LANGER, František. *Zátrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 30.

⁶⁴ Tamtéž, s. 32.

chcel!“⁶⁵ To potvrzuje i fakt, že není schopný najít si dívku a jeho jedinou láskou je Karlička Mrázková, ošklivé a hloupé děvče, které na něj v podstatě zbylo. Tvoří podivný pár, který paroduje milostný vztah. Když Jan odchází na schůzku za Karličkou, holí si „svých několik vousíků,“⁶⁶ což jej zesměšňuje a zdětinšťuje.

2.4.2 Rudolf Hejda

Janův otec Rudolf Hejda pracuje jako ministerský rada a představuje prototyp upjatého nenápaditého byrokrata, jehož život je podřízen pravidelnému rytmu úřednického života. Zprostředkovává pohled na ustanovující se úřednickou vrstvu a zákulisní machinace Československého státu. Narodil se v Čáslavi jako syn českého úředníka financí a po vzoru otce a rodinné tradice se stal úředníkem také. Vždy dělá to, co je pro něj nejvýhodnější, a proto se do Prahy přistěhoval v období revoluce, aby nabídl své služby vlasti, ač do této doby sloužil jako věrný úředník monarchie ve Vídni. Hejdovými pohnutkami byly především strach a nejistá budoucnost, sám je však prezentuje jako rozpomenutí se na „citové svazky, které jej poutaly k rodné zemi“.⁶⁷ V Praze pak dosahuje významného postavení: stává se ministerským radou na ministerstvu obchodu a za svou pečlivou práci sklízí chválu od všech svých představených.

Rudolf Hejda patří k nejvíce karikovaným postavám románu. Žije stereotypním životem, rutinou, ve které se cítí bezpečně a ve které nemusí čelit žádným novým výzvám. Rutina je jeho podstatným znakem. Život, který vedl předtím, než syn začal konat zázraky, měl rozpočítán takřka na minuty. Každý den dělal totéž a ve stejnou dobu. Hejda je dochvilný, pracovitý, posedlý pravidly a zvyky. Svou práci si bere i na dovolenou a slovy „býti doma“ rozumí „zahálet“.⁶⁸ Je pro něj

⁶⁵ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 51.

⁶⁶ Tamtéž, s. 58.

⁶⁷ Tamtéž, s. 8.

⁶⁸ Tamtéž, s. 63.

typická absence jakékoli fantazie, je až příliš přízemním úředníkem na to, aby mohl dostat nějaký nápad. Proto po celou dobu, kdy Jan koná zázraky, otec zuří a snaží se tuto „lumpárnu“ synovi zarazit. Ani jednou jej nenapadne, že by ze zázračného syna mohl mít sám nějaký prospěch. Na tuto myšlenku ho nakonec ve vyhrocené situaci přivede až doktor Štajner. Hejdova omezenost také vede k tomu, že si synovu moc odmítá dlouhou dobu připustit a nazývat Janovy zázraky pravým jménem. Něčemu natolik nelogickému a nepatřičnému pro běžný život se brání a mluví o synových činech jako o „divech“ nebo „věcech.“

Do absurda je dohnáno především Hejdovo sobectví a touha po penězích. Janovy činy jej pobuňují, protože je chápe jako útok na svou osobu, a celou dobu přemýšlí především nad tím, jak tato situace může ublížit jeho vybudovanému postavení. Dalo by se říci, že ke své rodině zaujímá pozici cizího člověka, protože se u něj ani jednou neprojeví otcovské či manželské city, natož snaha o pochopení. Hejda se nikdy nezajímá o potřeby druhých, a to ani členů své vlastní rodiny. Je lhostejný vůči tomu, co požaduje Jan, i tomu, jak na nezvyklé poměry nahlíží jeho manželka. V zoufalé touze nezpůsobit si problémy má v úmyslu prohlásit Jana za nepřítelného či zavřít jej do blázince.

„Mysli trochu na mne a na mé postavení. Doma je třebaš neškodný, ale vyjde mezi lidi a budeš to mít.“ Je vidět, že Hejda mluvil o synovi jako o nespolehlivém šílenci.⁶⁹

V domnění, že církev a zázraky představují pro rodinu hanbu, nabízí i svému nadřízenému, že se bláznivého, neposlušného syna zbaví: „Nezaleknu se, bude-li třeba, ani toho, abych jej internací v nějakém ústavě učinil neškodným cti jeho otce a úřadu, který zastávám.“⁷⁰

Průlom v jeho nahlížení na Jana nastane až ve chvíli, kdy se o něj začnou zajímat jednotlivé společnosti, a Hejda zjistí, že zázraky by pro něj mohly být majetkově výhodné: „A začal také pociťovat jakousi úctu k synovi, kterému jeho činnost,

⁶⁹ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 63.

⁷⁰ Tamtéž, s. 171.

zpočátku tak podivná, vynesla zcela pěkný činžák.⁷¹ Za nových okolností dochází ke změně jeho negativního postoje a Hejda dokonce sám uznává to, že se k Jeníkovi poslední dobou nechoval příliš hezky. Když ale přibývají další pracovní nabídky, vítězí jeho omezenost a chce Jana co nejvýhodněji prodat. V závěrečném obchodování s představitelem církve New Christian Science se Jeníka na jeho názor neptá a celý obchod dojednává bez něj. Hejda tedy tváří v tvář něčemu tak výjimečnému, jako je zázrak, selhává nejen jako člověk, ale i jako otec, protože vidí pouze svůj osobní prospěch.

Dalším charakteristickým rysem Rudolfa Hejdy je předvádění vlastní důležitosti a snaha o nadvládu nad ostatními, s čímž se pojí i jistá dramatičnost jeho chování. Vychutnává si situace, kdy může zveličovat, svou ženu vyděsit a projevit se pak jako autoritativní hlava rodiny. Tedy situace, ve kterých má převahu:

„Kluk by mohl provádět bůhvíco, způsobit nevím jaký skandál a matka nebude o tom ani vědět. To musí teprve přijít otec, aby to rozpoznal.“ Tohle byl hezký úvod. Žena byla zřejmě poděšena a pan Hejda plně vychutnával svou nadvládu. Připadal si v té chvíli jako veliký, rozkazující, pravý Caesar.⁷²

Hejda je souhrnem negativních vlastností, jako jsou lenost, snaha o nadřazenost, nevrlost, netrpělivost, sobectví a materiální povaha. Je měšťák, který nedokáže vnímat zázrak jako něco krásného a pozitivního, ale vidí v něm pouze problémy, popř. pekuniární záležitost. Zázrak se pro něj zkrátka nehodí.

2.4.3 Amálie Hejdová

Amálie Hejdová žije po boku Rudolfa Hejdy už třicet let, během kterých se také její život stal neměnným a poněkud vyhaslým. Postrádá vášeň, lásku a také Vídeň, která se pro ni stala synonymem elegance, titulů a přátel. Amálie Hejdová totiž utekla do Prahy s manželem během převratu s nechutí. Praha pro ni byla pouhé

⁷¹ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 297.

⁷² Tamtéž, s. 42.

provinční město, kam byli podle jejího názoru úředníci překládání za trest. Navzdory předpokladům si zde rodina vybuodovala postavení, a tak se také Amálie Hejdová s Prahou smířila. Nikdy však nezmizela její vzpomínka na Vídeň coby symbol starého dobrého života, kde se mohla „tu a tam otřít o aristokracii“.⁷³ Jejimi uznávanými hodnotami jsou pořádanost, tradice a společenská prestiž. Měřítky pro posouzení okolí se stávají jména a tituly značící řád a nutně také úroveň. To vede ke zcela nekritickému nahlížení na lidi z vyšších vrstev, bez ohledu na skutečný stav věcí. Například když potká poprvé hraběnku Schönherrovou, nevidí komickou tělnatou starou dámu pokrytou pudrem, ale vznešenou aristokratku.

Tento obdiv k výše postaveným lidem, strach ze společenského znemožnění i důraz na bezpečí tradice sdílí Amálie se svým mužem. I ona na Jeníkovy schopnosti pohlíží jako na vadu a bojí se o důstojnost rodiny:

„Počkejte, až přijde muž. Já vám nedovedu vysvětlit všechny ty následky toho, kdyby se věc rozhlásila, kromě že by si lidé na mě ukazovali prstem. Ale muž vám je poví.“⁷⁴

Na této ukázce lze demonstrovat i jakousi lenost či neochotu vytvořit si vlastní názory a současně závislost na manželovi. Amálie Hejdová nedokáže zaujmout k zázrakům vlastní stanovisko, staví se k nim velmi plynce a pouze cituje svého muže. Tato její nerozhodnost vede k tomu, že se často stává pouhým bezmocným divákem událostí.

Hejdová se však vyznačuje i dalšími charakteristickými rysy, jejichž prostřednictvím je mnohem komplikovanější postavou než Rudolf Hejda. Patří mezi ně především láska k synovi a starost, kterou Hejda postrádá. Jan je pro ni jediným člověkem, kterého skutečně miluje: „Kam by se podělo potom stvoření, které po čtvrt století pipalala a milovala, opravdu milovala jediné na světě

⁷³ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 18.

⁷⁴ Tamtéž, s. 93.

i po všech těch nezdarech, které s ním měla.⁷⁵ Často se ovšem ocitá v rozporuplných situacích, ve kterých se chová nelogicky a dává najevo, jak velké trhliny mají její mateřské city. Např. na jednu stranu se strachuje o Janovo zdraví, na druhou se příliš nebrání tomu, aby byl prohlášen za nepřičetného. Když hraběnka Schönherrová hodlá jejího syna odkoupit, nadšeně to přivítá jako možnost oslnit své známé:

„Bylo by to, jako by se její syn přiženil do vyšších sfér. Nebo znovu narodil s erbem na kolébce. Až se to stane, co všechno může být? Co z toho odpadne na ni? Co na celou rodinu? Rozhodně se rozjede do Vídně. Najde tam spoustu známých, kterým se bude moci pochlubit takovou rodinnou událostí.“⁷⁶

Povrchnost této postavy rozrušuje pasáž, ve které začíná znovu snít o mládí. Paní Hejdová se náhle oddává snům a vzpomínkám, z nichž je patrné zoufalství z citové vyčpělosti a strnulosti dosavadního života. Prosí totiž Jeníka, aby jí snížil věk o třicet let, a noc stráví vášnivým přemítáním o novém začátku. Vzpomíná na své nápadníky a na touhu, kterou ve svých dvaceti letech pociťovala k herci Libiňskému. Kvůli rodinné hrdosti a úctě k zásadám se však nikdy neodvážila jednat svobodně. Spořádaná a upjatá žena vysokého úředníka chce náhle žít životy těch, na které pohlížela skrz prsty. Zatouží po milencích a tajných schůzkách. Tento nečekaný zvrat v jejím myšlení vrcholí situací, kdy v horečném snění zvažuje rozvod a opuštění rodiny. Zázrak se nakonec nekoná, a tak vystřízliví a opět přijímá svou dosavadní roli padesátileté manželky a matky.

2.4.4 Doktor Štajner

Doktor Štajner je lékařem rodiny Hejdů už pět let. Je to vzdělaný, inteligentní, humorný a ironický muž, skutečný odborník ve svém oboru. Když ho Rudolf Hejda poprvé obeznámí se synovými činy, se smíchem je odmítá a oběma rodičům

⁷⁵ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 117.

⁷⁶ Tamtéž, s. 315.

je vymlouvá. Na vše má racionální odpověď. Záhy ale dojde k obratu, když otec Hejda zhubne o padesát kilogramů a přitom neztratí nic ze svého objemu. Doktor Štajner je tímto zázrakem zcela poblázněn, zapomene na svou praxi i na racionální přístup k životu.

Vzhled doktora Štajnera je vykreslen velmi podrobně a na rozdíl od ostatních postav se k němu vypravěč často vrací. Doktor je malý upocený padesátník, který má kulatou plešatou hlavu s dlouhými ryšavými licousy umístěnu přímo na hrudníku, jako by mu chyběl krk. Obléká se nedbale, nečistě, páchne pivem a tabákem. Tento popisný soubor se modifikuje poté, co se z doktora stává představitel církve. Tehdy o jeho vzhled pečují ovečky, je učesán a střídá své oděvy.

Nevábný zevnějšek doktora nekoresponduje ani s profesí lékaře, ani s funkcí důstojného kněze. Je využit jako komický prostředek, který svému nositeli ubírá na vážnosti, zesměšňuje jej coby vůdce davů, kterému se neustále leskne lysina potem, a ve vypjatých okamžicích jej zrazuje. Např. při vyobcování žurnalisty Toberného: Doktor na něj křičí, z lysé hlavy si utírá pot a v závěru, kdy dramaticky pozvedá své ruce, se mu nezapjatá říza rozhaluje, takže je pod ní vidět „košili zpocenou, že by se mohla ždímat“.⁷⁷ Nikdy přitom není uvedeno jeho křestní jméno. V dialozích postav i v pásmu řeči vypravěče je nazýván jen apelatívem „doktor“ a sám se pak Emílii Kollinské představuje jako „Medicinae doctor Štajner“.⁷⁸

Hlava obce ovšem není parodována jen svým zevnějškem, ale i vnitřní charakteristikou. Doktorovým prvotním cílem je prosadit svůj vlastní ideál víry a jako jediný v celé obci ví, že odporuje skutečnosti. Při potížích svým následovníkům vyhrožuje tím, že Vzácnému poví o jejich selhání, za což je stihne Janův trest: již nikdy jim neprojeví svou moc, když tak zneužívají jeho darů. Zároveň s tím si ale uvědomuje, do jaké míry je církev Jeníkovi lhostejná. Rovněž

⁷⁷ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 246.

⁷⁸ Tamtéž, s. 181.

svého „mistra“ neváhá sobecky ovlivnit, když má ve své (nikoli Janově) církvi potíže a v důsledku tohoto vlivu Jan zdrcený z rozchodu s Karlou přivádí na svět svou platonickou lásku. Doktorovou rozkoší je psaní kapitol z knihy „O životě Vzácného“, čímž vytváří svéráznou paralelu k Bibli.

2.4.5 Karlička Mrázková a Emílie Kollinská

Do Janova života zasáhnou také dvě ženy, obě pouze jako epizodní postavy: Karlička Mrázková a prateta Emílie. První je ztělesněním ošklivosti, druhá naopak představuje Jeníkův ideál krásy.

Karlička Mrázková je dvacetileté děvče, které se s Janem stýká pouze z vypočítavosti. Je přesvědčená o vlastní výjimečnosti, přestože je velmi nevhledná a dokáže vyprávět pouze o sobě a svých smyšlených nápadnících. Čeká na svého budoucího partnera, který objeví její skvělé vlastnosti, a mezitím si krátí čas vztahem s Jeníkem. Na zevnějšku Karličky Mrázkové se odehraje jeden z Janových zázraků. Jan Karličku změní a při tom se na detailech proměny poprvé projeví jeho touha, kterou pociťuje k pratetě. Na začátku má Karlička malá prasečí očka, plochý bezvýrazný obličej, křivé nohy a mastné žíněné vlasy neurčité hnědé barvy. Její oblečení ani styl účesu neodpovídají dobové módě. Karlička je nezáviděníhodná partnerka, pro kterou se Janovi kolegové posmívají. Taktéž Jan jako by byl Karličkou částečně odpuzován, se svými projevy lásky čeká vždy na soumrak, kdy její podobu už neuvidí. Může si ji pak v duchu překreslovat podle svých představ. Sní o podobě obdivované pratety z rodinného portrétu. Následně se Karla začne proměňovat:

„Z jasných modrých kamenů začaly téci horké slzy. Jan se je pokoušel zastavit lichočkami, že vůbec vypadá celá lépe než dřív. Karla přestala plakat, aby se mohla v zrcátku znovu pozorovat. Opravdu, měla nyní ústa jemněji vykrojená, tvář se jí prodloužila a vlasy zhnědly do maličko ryšavého odstínu.“⁷⁹

⁷⁹ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 79.

Tento nový vzhled zřetelně nese rysy pratety Emílie, což je objasněno až později. V tuto chvíli je zřejmé jen to, že i prateta měla krásné modré oči. Až ve srovnání s rodinným obrazem se objevují všechny detaily. Emílie měla podlouhlý obličej, pěkný rovný nos a „[...] vlasy, pokud vykukovaly zpod klobouku, zdálo se, že mají maličko ryšavý nádech.“⁸⁰

Teprve když Karlička svou proměnu dovrší, začíná se v Jeníkovi probouzet láska. A to navzdory tomu, že jeho dívka zůstala stále stejně pošetilá. Karlička od něj však odchází vstříc vysněné budoucnosti a zanechává za sebou raněného chlapce.

Obě Jeníkovy lásky jsou si podobné nejen konečným vzhledem, ale i vlastnostmi. Vyznačují se sebestředností a starostí pouze o svůj zevnějšek. Ani v jednom případě se totiž Jan nezabýval duševním obsahem těla a zázraky se odehrály jen na vnější rovině. Obě dívky ničí velikost zázraku hloupostí a především jeho popíráním. Dokonce i v případě oživlé Emílie Kollinské je zázrak křečovitě odmítán jako nemožný, když říká: „Ale my ženské jsme praktickými tvory. Držíme se jen skutečnosti. A zvláště já. Já nevěřím na zázraky.“⁸¹

2.5 Tematická výstavba

Hlavním tématem románu *Zázrak v rodině* je nadpřirozeno, které nedokáže přijmout pragmaticky a materiálně smýšlející společnost dvacátého století. Se zázrakem jsou neustále konfrontováni různí lidé napříč společnostmi, kteří pokaždé selžou. Zázrak je rozdělí na dvě vyhrocené strany – buď se stávají věřícími fanatiky, nebo se snaží jej zneužít ve svůj prospěch. Langer se nezabývá podstatou zázraku samotného, nýbrž jej pojímá jako dějový katalyzátor a soustředí pozornost na důsledky výskytu těchto transcendentních abnormalit. Dobová kritika Langerovi toto opominutí tajemna vyčítala, jak o tom svědčí recenze Karla Sezimy z roku 1931: „Autor přímo okázale pohrdl problematikou případu. Zůstal

⁸⁰ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 177.

⁸¹ Tamtéž, s. 254.

netečný k jeho myšlenkové podstatě, lhostejný k metafysice záhady, ani za mák se neznepokojiv závanem tajemství.⁸² Jeho kritika však pominula důkladnou reflexi poměrů v překotně se měnící době. Motiv střetu zázraku a pražských postaviček umožnil dokumentární záznam přehlížených témat, jako jsou potřeba víry a rozmáhající se spiritismus, sociální poměry a politická mašinerie prvorepublikových stran, které si přerozdělovaly sféry zájmu.

2.5.1 Biblické motivy

Z hlediska motivické výstavby se román vyznačuje roztržitostí, neboť ve velkém počtu témat, sociálních skupin a reakcí na aktuální události se nenalézají společné opakující se prvky. Tuto „nemotivovanost“ zaznamenal ve své recenzi už Karel Sezima.⁸³ Výjimku tvoří biblické motivy, které novodobou církev usouvztažňují s křesťanstvím. V novém kontextu jsou tyto motivy zbaveny své religiozity a slouží jako prostředky parodie.

Prvním motivem je motiv ukřižování, které se odehraje v obchodě Kraus a Mayer. Janovi se látky omotají kolem zápěstí ve chvíli, kdy má rozpažené ruce a jeho nechápavá postava je tak připodobněna k symbolu křesťanství:

„Neboť, sotvaže ji pronesl, pozdvihly se volné konce modrých a fialových praporů ze svých míst a připoutaly se k oběma Jeníkovým rukám, které v té chvíli byly snad rozpaženy.“⁸⁴

Na tuto podobnost odkazují další Janovy divy: uzdravování nemocných, levitace a nakonec i probouzení mrtvých. V případě služebné Stázky dokonce motiv uzdravené sehnuté ženy přímo odkazuje na biblický příběh Uzdravení v sobotu: „[...] byla sehnutá tak, že se vůbec nemohla narovnat. Když ji Ježíš uviděl, zavolal

⁸² SEZIMA, Karel: *František Langer: Zázrak v rodině*. In: Lumír LVII, 1931, s. 143.

⁸³ Tamtéž, s. 143.

⁸⁴ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 23.

ji k sobě. ‚Ženo, tvá nemoc je pryč,‘ řekl jí. Vložil na ni ruce, a ona se hned narovнала a oslavovala Boha.⁸⁵

V románu Jeník Stázku zbavuje revmatické nemoci, kvůli které chodí služebná rovněž shrbená: „Cítila, že jí v té chvíli povolují bolavé svaly na hřbetě, které dosud jako by byly svázaný uzly. Jako by se uzly rozvazovaly jeden po druhém. Po každém rozvázaném uzlu se vzpřimovala, víc a více se narovnávala, všechna bolest z ní padala, až nakonec mohla stát rovně jako svíčka. Ale sotvaže se napřímila, vrhla se na kolena, začala se po nich plazit k Jeníkovi.“⁸⁶ Explicitně poukazuje na inspiraci křesťanskými příběhy doktor v momentě, kdy Jana prověřují tři odborníci na metapsychologii. Slibují mu za zázraky slávu a uznání a jemu se zdá, že se opakuje příběh, který se už jednou v historii lidstva odehrál.

Přirovnávání k Ježíši Kristu František Langer nepoužil pouze u postavy Jana, ale využil jej také v případě doktora Štajnera. Zpočátku tím rozdělení jejich rolí působí nejasně, neboť na začátku se doktor Štajner rozhodl stát se Janovým knězem a šířit pravou víru. Vytváří však církev k obrazu svému bez Janovy účasti a dostává se tak do jejího středu. V pásmu jeho řeči se pak vyskytují další biblické motivy odkazující rovněž ke Kristu: „Půjdu někam do samoty. Třebas do Kinského zahrady. Tam bude moje poušť, kde budu moci přemítat.“⁸⁷ Motiv zahrady je přitom v Bibli zmiňován v souvislosti s Getsemanskou zahradou, kam se Ježíš odchází modlit se svými učedníky po poslední večeři a motiv pouště může odkazovat jak k pobytu Jana Křtitele na poušti, tak ke čtyřiceti dnům pokoušení Ježíše Krista.

Využit je také motiv nejvyšší oběti, která se opět vztahuje k doktoru Štajnerovi, když se má zřeknout svého staromládeneckého života, aby k sobě připoutal Zjev a donutil jej k poslušnosti. Doktor se tak velké oběti zalekne: „[...] ještě jednou si pomyslel, že žena znamená pro něho krok do strašně neznámého života,

⁸⁵ Bible: Překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009, s. 1343.

⁸⁶ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 51.

⁸⁷ Tamtéž, s. 94.

že přináší příliš velkou oběť svým ideálům, že se úplně sám ztrácí v své oběti – a bylo mu sebe sama nevýslovně líto.“⁸⁸

Obec Vzácného má nakonec své vlastní litanie, zpěvy, bibli (O životě Vzácného), obřady a její kaplí je podzemní truhlářská dílna pod bytem Hejdů, což doktor přirovnává ke katakombám prvních křesťanů. Aby měla jeho církev všechny atributy velkých náboženství, přeje si také pronásledování, ovšem v mírné, pohodlné formě, která by je ve skutečnosti nijak neohrožovala: „Chtěl jen mírné občanské pronásledování, které by bylo tak slušně snesitelné, jako bylo před několika nedělemi, kdy pan Hejda zavíral Jana a nadával mu a ženy říkaly Janovi mučedníček.“⁸⁹

Všechny tyto motivy odkazují k dějinám reálné církve, nepředznamenávají však jejich zopakování, ale přesný opak. Pronásledování věřících se nekoná, protože politické kruhy si je snaží naklonit a získat tak voliče. Pohodlný doktor svou oběť sobecky odmítá a tetino následné zmizení oslavuje. Vše nakonec vrcholí závěrečným rozčarováním a zřeknutím se víry v okamžiku prvních potíží, totiž když Jan přichází o svou moc.

2.5.2 Spiritismus a okultismus

Vznik nové demokratické republiky v roce 1918 znamenal rozmach spiritismu a okultismu, což se podle Josefa Trägera⁹⁰ dělo v důsledku převratných změn. Lidé utíkali k víře v osudovost a k metafyzickým výkladům skutečnosti, které měly vysvětlovat meze lidského poznání. Spiritistický tisk náhle získal volnost

⁸⁸ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 258.

⁸⁹ Tamtéž, s. 162.

⁹⁰ TRÄGER, Josef: *Zázrak v rodině po letech* In: František Langer: *Zázrak v rodině*. Praha, 1971, s. 362.

a už se nemusel obávat represálií,⁹¹ takže tematika dostávala prostor na stranách periodik (např. *Pestrý týden* míval rubriku Metafyzika), rovněž vycházely tiskoviny zaměřené výhradně na spiritismus (např. *Posel záhrobní: spiritistický časopis věnovaný záhadám duševním*). V románu lze k těmto tiskům nalézt několik zmínek, zvláště k Pestrému týdnu:

„Byl by vykonal div, který by naplnil celá čísla metapsychických i spiritistických časopisů, celou stránku Pestrého týdne a vyvolal mnoho pojednání a polemik ve všech světových novinách.“⁹²

„Profesor Mikuška, největší československý metateorik, o nich napsal delší pojednání do Pestrého týdne. Před vědeckým a v spiritismu již vzdělaným kruhem čtenářů objasnil stanovisko parapsychické a parafyzické vědy k těmto takzvaným zázrakům.“⁹³

Potřebu víry v nadpřirozené jevy odráží celé dějiny obce Vzácného, které začínají účastí Jana na spiritistických seancích u hraběnky Schönherrové. Z počátečního kroužku uctívačů vzniká církev, která ve své touze po vznešenosti uctívá mýtus vzácného chlapce zhlížejícího na své ovečky a naslouchajícího modlitbám, ačkoli předmětem jejich zájmu je nechápavý Jan, který se o církev nezajímá a své stoupence považuje za blázny. Obě strany jsou si i přes zdánlivou blízkost lhostejné. Janovi přívrženci věří snu, modlí se, ale nikdo jejich prosbám nenaslouchá, na druhé straně se pohybuje osamocený Jan, o jehož názory se nikdo nestará. Kniha zaznamenává i tendence pokládat spiritismus a okultismus za plnohodnotnou exaktní vědu, což je ironizováno příjezdem učené berlínské komise, která za zázraky uznává pouze přenášení nože z poschodí do poschodí

⁹¹ ŠKORPÍKOVÁ, Nora: *Moderní český spiritismus*. Brno, 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy, s. 35.

⁹² LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 153.

⁹³ Tamtéž, s. 287.

nebo trubení na dětskou trubku, tedy věci „tak podivuhodné, nejasné, rafinované a bezúčelné, že by je ani lidské inteligenci nenapadlo dělat.“⁹⁴

2.5.3 Aféra Jiřího Stříbrného

Jak už je uvedeno výše, *Zázrak v rodině* původně vycházel časopisecky v letech 1928-1929, což umožňovalo Františku Langerovi koncipovat román tak, aby odrážel aktuální dobové události. Je proto nezbytné upozornit na čtyřicetou kapitolu, jež tematizuje pouze skandál kolem ministra Svárovského a jeho nekalých praktik při nákupu maďarských prasat. V *Rozpravách Aventina* byla tato část uveřejněna 6. června 1929. Autor v ní vybočil z rámce vyprávění ústředního děje a vytvořil pasáž vztahující se k výraznému prvorepublikovému politikovi. Langer zřetelně čerpal inspiraci z právě probíhající aféry bývalého ministra železnic Jiřího Stříbrného, která se stala sporem zasahujícím tisk, politické strany i vrcholné představitele československého státu: Edvarda Beneše a Tomáše Garrigua Masaryka.

Už za poloúřednické vlády Edvarda Beneše se v Československých železničních listech objevil článek, který obviňoval Jiřího Stříbrného z machinací probíhajících na ministerstvu železnic s dodávkami uhlí a vagónů z Německa.⁹⁵ *Zázrak v rodině* však pravděpodobně zachycuje až aféru z roku 1927, kdy *Večerní list* zaútočil na místostarostu Jednoty zaměstnanců československých drah Josefa Nejedlého, který odpověděl sérií článků v *Českém slově*. V nich tvrdil, že má důkazy o podvodech na ministerstvu železnic týkajících se právě dodávek uhlí pro Československé státní dráhy. Jeho dotazy nedokázal Stříbrný uspokojivě zodpovědět a brzy padla další obvinění, tentokrát ve spojitosti s nákupem vagónů

⁹⁴ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 149.

⁹⁵ VYKOUPILOV, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*. Brno: Matice moravská a Masarykova univerzita, 2003, s. 170-184.

z Německa.⁹⁶ Případ se táhl několik let, přičemž rok 1928 byl poznamenán začátkem tiskových sporů s Jaroslavem Stránským, které vyvrcholily v roce následujícím.

V době, kdy začal vycházet *Zázrak v rodině*, byl už tedy Jiří Stříbrný podezřelý z obohacování se při nákupu uhlí a nákladních vagónů. Ačkoliv jsou předmětem fiktivního sporu v románu zvířata, k této kauze nápadně odkazuje využití lexikem. Slovo „vepří“ je synonymně nahrazováno „prasátky“ či „bagouny“: „Gustíčku, jsou ale ti Maďaři kujóni. Za to, že prý k nim vyvážíme kulatinu, musíme jim dovolit přivést k nám sto tisíc bagounů ročně.“⁹⁷ V souvislosti s kauzou si nelze ne všimnout fonetické blízkosti slov bagounů a vagónů.

Podobností čerpajících z dobového kontextu je v románu více. Postava ministra Svárovského je jedním z „čelných vůdců strany národně a sociálně radikální“,⁹⁸ což odpovídá spojení Jiřího Stříbrného s Československou stranou národně socialistickou. Další paralelou je mladší bratr ministra Svárovského Augustin, který je zatažen do spleťtých obchodů s vepří. I v reálné kauze totiž figuroval bratr Jiřího Stříbrného František (narozen o dva roky později než Jiří, resp. Ferdinand⁹⁹), který byl zatčen a uvězněn.

Samotný spor o vinu se pak v knize odehrává mezi Svárovským a ministrem zahraničí, jehož osobu týdeník *Etapa* obviní z „útlaku domácího prasete“.¹⁰⁰ Situace se podobá zmíněnému reálnému sporu s Josefem Nejedlým z roku 1927. *Večerní list* totiž patřil Jiřímu Stříbrnému, stejně tak Svárovský v tichosti sponzoruje fiktivní *Etapu*. Reakce ministra zahraničí na jeho očerňování je obdobou protiútlaku Nejedlého: Ministr vystoupí v parlamentě a pronese řeč,

⁹⁶ VYKOUPIĽ, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*. Brno: Matice moravská a Masarykova univerzita, 2003, s. 170-184.

⁹⁷ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 280.

⁹⁸ Tamtéž, s. 279.

⁹⁹ Ferdinand Stříbrný si ve Vídni změnil křestní jméno při přestupu k pravoslavné církvi.

¹⁰⁰ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 282.

ve které dokáže vinu obou bratří. Předkládá fakta, na která Svárovský nedokáže reagovat, a tím jej zničí. Svárovský se následně ztrácí v „politickém propadlišti“.¹⁰¹

Reálný spor se daleko více vyostřil a vlekl se až do třicátých let, což František Langer při psaní nemohl předpokládat. Během této doby stanul Jiří Stříbrný dvakrát před soudem a pokaždé byl osvobozen. K tomuto tématu uvedl Josef Träger v doslovu románu z roku 1971, že se Langerovi podařilo zachytit jednu „z největších politických afér dvacátých let“.¹⁰²

Langer celou politiku líčí jako malicherné války o moc, peníze a o voliče. Když přichází do bytu Hejdů ne příliš taktní poslanec Vanýsek z agrární strany, aby za pomoci meteorologa Jan vytvářel počasí, sám Hejdovi staršímu sděluje, že mu jde o to, aby si i jejich člověk přišel na své peníze, a závěrem mu nabízí úplatky. Martin Reissner toto pojetí okomentoval tak, že transformace, „kterou státní aparát po vzniku Československa prošel, nebyla bezbolestná a ani muž státních ambicí František Langer to v *Zázraku v rodině* nezastíral.“¹⁰³ Jedinou výjimkou, ke které se Langer staví kladně, je protivník Svárovského ministr zahraničí. Pouze on je popsán jako kompetentní muž, člověk na svém místě:

„Ministrem zahraničí byl muž, který neměl žádnou politickou stranu v hrsti, a proto byl pokládán od ostatních politiků za bezbranného. Na své místo se kdysi dávno dostal a od té doby se na něm držel pouze proto, že rozuměl své věci. ‚To ostatně znamená málo nebo dokonce nic,‘ říkal chlubně každý politik, který

¹⁰¹ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 285.

¹⁰² TRÄGER, Josef. *Zázrak v rodině po letech* In: František Langer: *Zázrak v rodině*. Praha 1971, s. 364.

¹⁰³ REISSNER, Martin: *Langerova lekce ironie* In: *Nové knihy* 41, 2001, č. 40, s. 22.

měl za sebou nějakou stranu. „To by si mohl vlézt do vlády každý, kdo něčemu rozumí.“¹⁰⁴

I tato postava mohla být inspirována reálnou osobou, neboť ministrem zahraničí, kterého v této době Jiří Stříbrný napadal, byl Edvard Beneš.

2.5.4 Aristokracie za první republiky

Další situací, kterou román postihuje, je postavení aristokracie v demokratickém státě, jehož zákony zrušily tituly a řády. Ačkoli jsou si totiž Hejdovi s hraběnkou Schönherrovou právně rovni, pociťují k ní zakořeněnou úctu, která vychází z bývalého života za rakousko-uherské monarchie a která nadále přetrvává. Když se Amálie Hejdová poprvé dozvídá o synových návštěvách v hraběncině paláci, chápe to jako podstatnou událost a rozhodne se vznešenou osobu navštívit. Vypravěč tohoto momentu využívá k zobrazení zchátralosti bývalé šlechty, která se stala přežitkem. Konfrontace s novým státním zřízením vede k tomu, že hraběnka stále žije v paláci, je však úřady zatlačena do zahradního křídla. U vchodu do hraběcího sídla Amálii Hejdovou vítá „starobylý vrátný s plnovousem a zbytky prýmků na kabátě“¹⁰⁵ od kterého se dostává ke starému lokajovi, obstarožní panské a následně k hraběcí stařence, jejíž komický zevnějšek neodpovídá vznešenosti: „[...] byla trochu hrubě veliká a tělnatá, že byla i staromódněji oblečena než její panská a že její límeček byl posypán něčím, co se zdálo pepřem a co byl ve skutečnosti šňupavý tabák.“¹⁰⁶

Zbytky z dávné okázalosti jsou postřehnutelné i na paláci samotném. Hejdová je uvedena do prostranného přijímacího salonku, který téměř postrádá nábytek:

„Tak tedy mohla paní Hejdová klidně uvažovat o tom, jak je to krásné, když si člověka podává hojné služebnictvo z ruky do ruky, a jak je to elegantní čekat

¹⁰⁴ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 283.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 19.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 19.

v pokoji, jaký se rozměry podobá velkému sálu, a přece není v něm víc nábytku než dva tři stolky s půl tuctem židlí a se zrcadlem nad krbem.¹⁰⁷

Celkový krach této společenské vrstvy shrnuje Jeník, když rodičům sděluje: „[...] jenže v Schönherrském paláci už to tak filmově nevypadá, všecko je tam vyvětralé a vyšisované. Prý nemají peníze.“¹⁰⁸ Autor tímto uměleckým obrazem šlechtického sídla potvrdil svoji jednoznačnou identifikaci s masarykovskou demokracií, která šlechtické přídomky neuznávala.

2.6 Utopie

Ve dvacátých letech minulého století došlo k rozmachu děl s tematikou utopie, což souviselo s posílením kreativity v programech a umění avantgardy;¹⁰⁹ kritika to také vnímala jako reakci na válečné otřesy. František Götz k tomu uvedl, že za války poznaly miliony lidí dobrodružství, jaké si ani nedokázaly představit, a inflace a následné otřesy způsobovaly ztrátu jistot. Proto se poválečný člověk zaměřoval na fantastiku a zázraky jako na únik z přítomné reality, rozvrácená doba jej učila snít.¹¹⁰

Žánr utopie zaznamenal v české literatuře meziválečného období vývojové proměny. Od pojetí utopie jako příběhu odehrávajícího se mimo reálný čas a prostor, v němž se líčí představa jiného uspořádání světa (a její krach; např. v dramatu *RUR* Karla Čapka, 1920), došlo k posunu ke světu reálnému, do kterého náhle vstupuje utopická postava, nebo neznámá síla, čímž dochází

¹⁰⁷ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 19.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁹ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 83.

¹¹⁰ GÖTZ, František. Fantastičnost v poesii. In: *Na předělu*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1946, s. 95.

k utopizaci.¹¹¹ Ve dvacátých letech u většiny děl převládala negativní varianta odrážející strach z techniky umocněný válečným konfliktem a tíseň z odlidštěnosti moderní civilizace.¹¹² *Encyklopedie literárních žánrů* rovněž poukazuje na dobové zlidovění utopie dané jejím sepětím se žurnalistikou. Utopie byla ve dvacátých letech pojímána spíše jako široce přístupná lidová četba, než jako umělecky myšlenkově náročný žánr jako v době svých počátků.¹¹³ Jako součást kontextu je důležité zmínit, že se v tomto období stírají hranice mezi utopií, fantastikou a žánrem science-fiction. Posunem od utopie k science-fiction vznikla podle Daniely Hodrové¹¹⁴ díla druhořadá a třetířadá, která jsou dnes již zapomenuta, jsou však součástí dobového literárního pozadí: *Sluneční vůz* (1921) a *Modří mravenci* (1931) Karla Hlouchy a *Soumrak lidstva* Tomáše Hrubého (1924-1928).

Zázrak v rodině se svou konstrukcí řadí k tomu typu utopií, kde do stabilního prostředí vpadne neznámá síla. Tímto aspektem se dostává po bok románů, jako jsou *Továrna na absolutno* (1922) Karla Čapka, *Velkovýroba ctnosti* (1922) Jiřího Hausmana či *Obchodník sympatiemi* (1929) Vladimíra Raffela. Langerovo pojetí utopie se však ostatní produkci této doby vymyká nejedním prvkem.

Podle *Encyklopedie literárních žánrů*¹¹⁵ je typickou postavou utopie zbloudilý cestovatel, vynálezce či podnikatel, Daniela Hodrová¹¹⁶ zmiňuje pro tuto etapu

¹¹¹ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 84.

¹¹² PETERKA, Josef – Mocná, Dagmar a kol.: Utopie. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 668.

¹¹³ Tamtéž, s. 670.

¹¹⁴ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 83.

¹¹⁵ PETERKA, Josef – Mocná, Dagmar a kol.: Utopie. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 666.

¹¹⁶ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 87.

také stvořitele či objevitele. V *Zázraku v rodině* však utopickou postavu představuje mladý obchodní příručí, který se o svou sílu nijak nepřičiňuje. „Absolutno“ zde vyrůstá náhle z každodennosti a disponuje jím pouze tento subjekt. Moc jej navíc nijak nezmění: Jan zůstává stále tímž mdlým mužem, staví se ke své nově nabyté schopnosti netečně a proti nikomu ji neobrací. Vykonává několik zázraků, které postihují převážně nevýznamné jednotlivce: ošklivá dívka zkrásní, otec zhubení, služebná s domovnicí se uzdraví, matce zachrání na plotně mléko a nechá pro ni vykvést umělou palmu. V porovnání s ničivým rozpětím Absolutna, ctností masivně šířenou na ostrově Utopie či drogou sympatie je zde moc, jež je komorní a neškodná. Nevede k násilí, válkám, pouze demaskuje společnost jako nepřipravenou, neboť se k ní neumí patřičně postavit. Církev, která se formuje, s ní vlastně nikdy do styku nepřichází, stejně tak se věřící převážně nesetkávají ani s Janem. Zatímco v Čapkově, Haussmannově a Raffelově próze je kladen důraz na ničivý proces, který vede ke katastrofě (v Čapkově případě i u jeho divadelních her), zde jde o rozšiřující se popularitu zázraků v dobovém prostředí Prahy a chování jejich obyvatel. Všechna díla se však shodují v tom, že hlavním momentem není okamžik objevení, ale proces následujícího vývoje.

„Božský“ hrdina Jan Hejda nevyvíjí žádnou aktivitu. Proto ji místo něj přebírají doktor Štajner, otec Hejda a v poslední třetině knihy se pak objevují postavy obchodníků a podnikatelů, aby využili/zneužili jeho moc, když on sám působí jako bezbranný. Tito racionální obchodníci přicházejí do poblázněné Prahy, do měšťácké rodiny Hejdů kvůli ovládnutí jejich vlastního byznysu, jsou „dobrodruhy moderního světa, po kterém se s neobyčejnou volností pohybují“.¹¹⁷ Toto tvrzení lze doložit např. vstupem pana Bernharda na scénu: „[...] se Hejda dozvěděl, že závodem pana Bernharda je polovina Ameriky. Že pan ředitel je impresáριο. A že chce angažovat Jeníka. [...] Proto se pan Bernhard na své cestě z New Yorku přes Amsterdam do Bukurešti (kde se asi narodil) zastavil v Praze

¹¹⁷ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 88.

kvůli tomu hochovi“.¹¹⁸ Nejde ovšem jen o čistě peněžní prospěch, I. C. Candless z New Christian Science se snaží o vlastní uspořádání světa a jeho „obec“ přesahuje i hranice politiky. Na adresu podnikatelských postav Daniela Hodrová poznamenává:

„Zatímco postavy vynálezců spojující ve 20. století utopii se science fiction, kde je typ ovšem zpravidla heroizován, postavy obchodníků a podnikatelů strhují díla evidentně k realitě současné společnosti. S touto postavou vstupuje do utopického syžetu konflikt vynálezců (snílků, utopistů) s podnikateli, bloudů s praktiky.“¹¹⁹

Mezi praktiky a obchodníky náleží románové postavy Rudolfa Hejdy, ředitele Bernharda, I. C. Candlesse, ministra Svárovského a poslance Vanýska z agrární strany. Proti nim stojí Jan Hejda a rovněž doktor Štajner, který zaníceně bojuje proti materialismu. Zázrak ale podnikateli (praktiky) nikdy není zneužit, což knihu od všech výše zmíněných děl odlišuje. Tímto činem obvykle začíná proces zkázy, kterého se *Zázrak v rodině* vyvaroval vymizením zázračné síly.

¹¹⁸ LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001, s. 316.

¹¹⁹ HODROVÁ, Daniela. Utopie. In: *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 88.

ZÁVĚR

Již dobová kritika se k románu příliš pozitivně nestavěla, jak je uvedeno v souvislosti s Karlem Sezimou. Je třeba zmínit také stanovisko Antonína Grunda, který v *Rozpravách Aventina* už v roce 1930 uvedl: „Ucelené jednotě skladebné vadí také látková roztěkanost a anekdotické exkursy vyprávěcí, jež sice oživovaly zájem čtenářův, když román vycházel na pokračování, ale jež by v knize bylo radno přepracováním zceliti.“¹²⁰ Grund román charakterizoval jako šťastnou satiru společenskou, náboženskou a jmenovitě politickou, jejíž cena tkví v její aktuálnosti.¹²¹ Jako pozitiva vyzdvihoval humorné scény, které srdečně pobaví čtenáře znalého politického života, současně však chápal přibývající časový odstup budoucího čtení od dobových poměrů jako možnou největší slabinu Langerova románu.

Z tematické analýzy této práce je zřejmé, že se František Langer v *Zázraku v rodině* skutečně s nadsázkou dotýkal soudobých událostí i nedostatků. Ať už to bylo politikaření, aféry či lobbismus, nebo citová vyprahlost lidí vedoucí k náboženskému sektářství a vzrůstající oblibě spiritismu a okultismu. Význam románu, na který v souvislosti s aktuálností upozorňoval Antonín Grund, nezanikl s dobou, ale naopak se dnes zvyšuje, protože román předkládá obraz atmosféry první republiky dvacátých let. Bylo by ale chybou vnímat jen jeho „dokumentárnost“. Martin Reissner kupříkladu uvádí, že sumou sociálních miniportrétů se *Zázrak v rodině* jeví jako práce společensky aktuální a časová.¹²²

Z rozboru románu dále vyplývá propracovanost jeho humoristické složky. Motivická analýza poukazuje na parodické přetváření dějin církve, jejíž stoupenci jsou vyobrazeni jako poněkud manipulovatelné společenství. Jejich víra je založena na pouhých představách odporujících realitě, což sami zjišťují po rozpadu obce, když jsou v obchodu s látkami obslouženi mladým, bledým,

¹²⁰ GRUND, Antonín. *Zázrak v rodině* In: *Rozpravy Aventina*, březen 1930, č. 23, s. 275-276.

¹²¹ Tamtéž, s. 275.

¹²² REISSNER, Martin: *Langerova lekce ironie* In: *Nové knihy* 41, 2001, č. 40, s. 22.

vlasatým příručím. Po ohledání charakteristiky postav je možné konstatovat, že v nejbližším okolí Vzácného se pohybují především lidé se zápornými vlastnostmi. Věřící dav je ostatně veden sobeckou postavou disponující groteskním zevnějškem. Osobité je pojetí ústředního hrdiny jako zcela obyčejného chlapce z úřednické rodiny, který je navzdory tomu, že disponuje zázračnou silou, bezbranný a tráví svůj čas zavřený doma nad knihami. Fanatismem nezasažené osoby na něj nahlízejí jako na nepříliš inteligentního jedince, ale v tomto směru zůstává postava Vzácného dost nejednoznačná. Nad tímto vším pak stojí figura komentujícího vypravěče, pro kterého je typická hravost a který do vyprávění přináší ironický nadhled. Tyto prvky dohromady vytvářejí základní rysy humoristického románu, jehož komika a ironie fungují i při neznalosti dobových reálií.

Pro zodpovězení otázky, proč je *Zázrak v rodině* natolik přehlíženým románem, je třeba se vrátit ke kapitole pojednávající o utopickém žánru. Jasně totiž dokazuje, že Langerův román se v mnoha ohledech ostatním utopickým románům vymykal. Autora zázraky samy o sobě nezajímaly, v jejich existenci ostatně ani nevěřil. Posloužily jen jako záminka pro budování kritického obrazu tehdejší doby. Langer se vyhnul katastrofickým tendencím a jeho román postrádá napětí a rozmach, které měla např. *Továrna na absolutno*, jejíž utopická síla zasáhla celý svět. Langrovi byla vytýkána všednost a každodennost jako nudná, Karel Sezima ve své recenzi požadoval vytváření lehčí reality podle logiky pohádky nebo snu, kterého se mu zde nedostalo.¹²³ Neboť kdo jsou Langerovi hrdinové? Až na závěrečné postavy podnikatelů jsou to obyčejní průměrní lidé pohybující se v prostředí Prahy. K nadpřirozeným jevům utíkají ze svých všedních životů, aby se k nim následně poslušně vrátili.

¹²³ SEZIMA Karel: *František Langer: Zázrak v rodině* In: Lumír LVII, 1931, s. 143.

ANOTACE

Vypracovala: Lucie Sigmundová

Fakulta: Filozofická - Katedra bohemistiky

Název: Zázrak v rodině. K poetice románu Františka Langer

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Erik GILK, Ph.D.

Počet znaků: 74 443

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 21

Klíčová slova: František Langer, Zázrak v rodině, román, česká literatura, utopie, meziválečná próza

Tato bakalářská práce se věnuje jedinému románu Františka Langer *Zázraku v rodině*. Nejdříve si všímá autorova života a stručně podává přehled jeho tvorby, poté pozornost přechází k samotnému románu. Výchozím pramenem pro tuto práci bylo vydání románu z roku 2001. Výsledkem je rozbor románu a také jeho usouvztažnění s dobou vzniku. Součástí práce jsou i názory dobové kritiky.

This bachelor thesis depicts the only novel by František Langer *The Miracle in the Family*. At first it concentrates on the author's life and work, the main part then focuses on the novel itself. The main source of this work is the 2001 edition of the novel. The thesis analyses the novel and its connection to the era in which it was written. The thesis also includes the critics of that period.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

- LANGER, František. *Zázrak v rodině*. Praha: Kvarta, 2001

Sekundární literatura

- *Bible: Překlad 21. století*. Praha: Biblion, 2009.
- BLAHYNKA, Milan a kol. *Čeští spisovatelé 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- *Dějiny české literatury IV*. Praha: Victoria publishing, 1995.
- GÖTZ, František. Fantastičnost v poesii. In: *Na předělu*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1946, s. 95.
- HODROVÁ, Daniela a kol. ... *na okraji chaosu...* Praha: Torst, 2001.
- HODROVÁ, Daniela. *Poetika české meziválečné literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- JUSTL, Vladimír. *Svědectví jako umělecké dílo* In: *Železný vlk*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 189-204.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Svazek II. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1993.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Panorama české literatury*. Olomouc: Rubico, 1994.
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006.
- PETERKA, Josef – Mocná, Dagmar a kol.: Utopie. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 666-672.
- PÍŠA, Antonín Matěj. Vlna utopičnosti In: *Směry a cíle*. Praha: František Svoboda a Roman Solař, 1927, s. 142-151.

- ŠKORPÍKOVÁ, Nora: *Moderní český spiritismus*. Brno, 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy.
- TRÄGER, Josef: *Zázrak v rodině po letech* In: František Langer: *Zázrak v rodině*. Praha, 1971, s. 362-365.
- VOJTKOVÁ, Milena a Vladimír Justl. *František Langer na prahu nového tisíciletí*. Praha: Nadační fond Františka Langera, 2000.
- VYKOUPILOV, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*. Brno: Matice moravská a Masarykova univerzita, 2003, s. 170-184.

Periodika

- GRUND, Antonín. *Zázrak v rodině* In: *Rozpravy Aventina*, březen 1930, č. 23, s. 275-276.
- REISSNER, Martin: *Langerova lekce ironie* In: *Nové knihy* 41, 2001, č. 40, s. 22.
- SEZIMA Karel: *František Langer: Zázrak v rodině* In: *Lumír* LVII, 1931, s. 142-145.
- *Pestrý týden*. Praha: V. Neubert a syn, 1929.